

Izvorni znanstveni rad
UDK 930.22:949.75 "11/12"

O ŠUFFLAYEVU RADU DIE DALMATINISCHE PRIVATURKUNDE

Lujo Margetić

Šufflayev rad *Die dalmatinische Privaturkunde*¹ (dalje: *Privaturkunde*) jedno je od temeljnih djela hrvatske diplomatike, koje stoji uz bok radovima Račkoga² i u novije doba N. Klaić.³ Ta tri autora obrađivala su problematiku hrvatske diplomatike analizom isprava sa šireg vremenskog i prostornog aspekta i ujedno svojim sintezama stvorili uvjete za daljnja istraživanja. Njima treba pribrojiti i Kostrenčićev rad *Fides publica*⁴ te radove Nagya⁵ i drugih.⁶ Među svim tim radovima akribičnošću i rezultatima zauzima Šufflayev rad jedno od najistaknutijih mjesta pa je rad na hrvatskoj diplomaciji bez uzimanja u obzir toga djela jednostavno nemoguć. U ovome radu dat ćemo samo nekoliko napomena o Šufflayevim rezultatima i dodati neka vlastita razmišljanja.

¹ M. Šufflay, *Die dalmatinische Privaturkunde, Sitzungsberichte der Kais. Akademie der Wissenschaft in Wien, Philosophisch-historische Klasse, Band CXLVII, Wien 1904.*

² Najvažnije: F. Rački, *Hrvatska dvorska kancelarija i njezine isprave za vladavine narodne dinastije*, Rad JAZU 35, 1876; isti, *Stari prepisi hrvatskih izprava do XII vieka prema maticam*, Rad JAZU 36, 1876; *Podmetnute, sumnjive i prerađene listine hrvatske do XII vieka*, Rad JAZU 45, 1878; *Izpravak k mojoj razpravi Podmetnute i ...*, Rad JAZU, 48, 1879; *Documenta historiae chroaticae periodum antiquam illustrantia, Monumenta spectantia historiam Slavorum Meridionalium* (dalje: MSHSM), VII, 1877.

³ Najvažnije: N. Klaić, *Diplomatička analiza isprava iz doba narodne dinastije I dio*, *Historijski zbornik* (dalje: HZ), XVIII, 1965, 141-188; II dio HZ XIX-XX, 1966-1967, 225-263; O Trpimirovoj darovnici kao diplomatičkom i historijskom dokumentu, *Vjesnik za arheologiju i historiju dalmatinsku*, LXII, 1960, Split 1967, 105-155; *Problem najstarije dalmatinske privatne isprave*, *Zbornik radova Vizantološkog instituta* (dalje ZRVI) XIII, 1971, 57-74; *Povijest Hrvata u ranom srednjem vijeku*, Zagreb 1971.

⁴ M. Kostrenčić, *Fides publica* (javna vera) u pravnoj istoriji Srba i Hrvata do kraja XX veka, Beograd 1930.

⁵ Najvažnije: J. Nagy, *Tradicija isprava iz doba hrvatske narodne dinastije izdanih u korist zadarskog samostana sv. Krševana*, *Zbornik kralja Tomislava*, Zagreb 1925; isti, *Diplomatičko-paleografske studije*, *Vjesnik zemaljskog arhiva*, Nova serija I, 1925, 17-45; II, 1926, 145-156; III, 1928, 173-189; VII, 1937, 1-10; VIII, 1939, 1-21; IX/X, 1941, 5-28.

⁶ V. npr. M. Barada, *Dvije naše vladarske isprave*, *Croatia sacra* 1937, 14-15, 1-96; S. Antoljak, *Pomoćne istorijske nauke*, *Kraljevo* 1971; J. Stipišić, *Pomoćne povijesne znanosti u teoriji i praksi*, Zagreb 1972; L. Margetić, *O javnoj vjeri i dispozitivnosti srednjovjekovnih isprava s osobitim obzirom na hrvatske primorske krajeve*, *Radovi Instituta za hrvatsku povijest* 4, Zagreb 1973, 5-79.

Šufflayev rad Privaturkunde obrađuje dalmatinsku ispravu u njezina dva razdoblja, tj. razdoblje "hrvatsko-dalmatinske" isprave (do približno sredine XIII. stoljeća) i razdoblje notarskog instrumenta.

Prvo razdoblje dijeli se po Šufflayu na doba do 1160. god. i poslije te godine.

Doba do 1160. godine karakterizira razmjerno samostalan razvoj dalmatinske isprave na osnovi dvaju temelja: rimske prakse i primjene starih formula od korporacija talijanskih notara.⁷ Hrvati su iz dalmatinskih gradova primili uporabu dokazne isprave, ali su joj dali i mnoge osobitosti koje su potjecale iz hrvatskoga običajnog prava. Svakako, nastavlja Šufflay, zbog utjecaja ranoga talijanskoga notarijata, najstarije isprave iz X. stoljeća jedva da imaju još neke rimske tragove. Nadalje, u doba do 1160. god. u Dalmaciji se - isto kao i u tadašnjoj Italiji - razlikovalo između notarije i karte. Međutim, karta, kao dispozitivna isprava nalazi se isključivo u Zadru. Ona podsjeća na lombardsku ispravu svojom formulom "*post traditam complevi*", ali, dodaje Šufflay, riječi "*post traditam*" postaju u Dalmaciji posve nerazumljive i već vrlo rano nestaju, a "*complevi*" se počelo zamjenjivati s mletačkim "*roboravi*". Arhaična kratkoća formule u Dalmaciji pučuje na to da je karta ušla u Dalmaciju mnogo ranije od 918. godine,⁸ tj. godine najstarije privatne karte. Karta se nakon toga samostalno razvijala, tako da je langobardsko-toskanska formula (*post tradita complevi et dedi*) iskrivljena dodatkom aprekcije (*feliciter*) i osakaćena odbacivanjem drugog glagola, *dedi*. Kako je dalmatinska isprava izgubila već vrlo rano svaki doticaj s lombardskom, ona je morala ustupiti mjesto "pred tipom jake notarije".⁹ Šufflay zaključuje da se isprava u Dalmaciji može u to doba "s punim pravom nazvati dalmatinsko-hrvatskom."¹⁰

Doba nakon 1160. do sredine XIII. stoljeća po Šufflayu je prijelazno razdoblje u kojem notarijat iz sjeverne Italije sve jače prodire do potpune pobjede notarskog instrumenta, koji je izbrisao i apsorbirao sve osobitosti što su dotad postojale u ispravama pojedinih dalmatinskih gradova.¹¹ Privremeni slavenski utjecaj koji se očituje u povezanosti isprave s pristavom također nestaje sredinom XIII. stoljeća pa izvršenje preuzima stalni gradski činovnik, tribun u Zadru i Šibeniku, a *buccarius* u drugim gradovima.¹²

Šufflay je svoje analize izvodio na osnovi minuciozne obrade raspoloživog izvornog materijala, tako da se utemeljenost njegovih rezultata može provjeravati, što omogućuje daljnji napredak istraživanja. Šufflay je pri tome učinio samo jednu iznimku: on je bez oslonca u vrelima pretpostavljao da je jedan od elemenata dalmatinske isprave i kontinuitet rimske prakse. Ta njegova teza nije dokažljiva, a nije ni potrebna jer se svi elementi dalmatinske isprave i njezina dokazna snaga mogu bez ostatka objasniti utjecajem sa zapada - po Šufflayu lombardsko-toskanske isprave.

⁷ Privaturkunde, 29. Ipak, Šufflay nadodaje još jedan, i to kako on kaže prilično prikriveni (*verhüllte*) utjecaj, naime onaj bizantskoga prava, osobito u ranijim ispravama, u kojima se može "tu i tamo" naći (Privaturkunde 30).

⁸ Privaturkunde, 34.

⁹ N. dj., 33.

¹⁰ N. dj., 44.

¹¹ N. dj., 11.

¹² N. dj., 18.

Šufflay je posebnu pozornost posvetio nestajanju karte i prema tome, po njegovu mišljenju nestajanju dispozitivne isprave i potpunoj pobjedi notarije. Karta s klauzulom *post traditam complevi* tipična je privatnopravna isprava pa je zato Šufflay isticao važnost najstarije dalmatinske privatne isprave, oporuke zadarskog priora Andrije iz 918. god. Međutim, valja primijetiti ovo: kako je poznato da su sudski zapisnici često sastavljeni u obliku isprave s notarskom komplecijom,¹³ to vezu dalmatinske isprave sa zapadnim uzorima dokazuje ne samo naša najstarija privatna isprava,¹⁴ nego i isprava o sporu između splitskog i solinskog biskupa, koji se 892. godine vodio pred knezom Muncimirom.¹⁵ Muncimirov je kapelan po nalogu svoga gospodara sastavio tu ispravu i dodao klauzulu: *scripsi et post tradita feliciter complevi*. Po našim analizama koje smo sproveli na drugom mjestu,¹⁶ proizlazi da i Trpimirova darovnica (navodno iz 853. god.) nije drugo nego prenapravljeni sudski zapisnik pa prema tome i klauzula te isprave - *scripsi et manu propria opus complevi* - nije izraz nespretnosti sastavljača kneževske isprave u obliku privatne isprave, kako to misli N. Klaić,¹⁷ nego bar u tome dijelu komplecije uvjerljivi podatak. Kako se, dakle, formula *scripsi et post tradita complevi* nalazi u najstarijim ispravama šireg splitskog (Muncimirova isprava iz 892.) i zadarskog (oporuka priora Andrije iz 918.) područja, ona se može smatrati karakteristikom najstarijeg tipa dalmatinske isprave. Naime, u njoj nema ni langobardskog dodatka *dedi* ni tzv. kasnorimskog dodatka *absolvi*.

Šufflay je pod utjecajem tada vladajuće Brunnerove koncepcije isticao da je, doduše samo u Zadru, postojala u najstarije doba dispozitivna karta,¹⁸ nadalje, da je dalmatinska privatna karta bila u onih nekoliko primjera u kojima se pojavljuje već u odumiranju,¹⁹ zatim da je s obzirom na komplecijsku formulu, protokol i potpise svjedoka vidljivo da joj je izvor u langobardskoj ispravi, ali da je ona "u svojoj finijoj strukturi" ipak različita od sjevernotalijanske karte, i to osobito s obzirom na arhaičnu kratkoću njezine formule.²⁰

Mislimo da su Šufflayeve analize na najbolji mogući način otvorile put daljnjem istraživanju. Svakako, kratkoća formule (*post tradita complevi*) nije dokaz starine dalmatinske karte jer kasnorimske i ravenske isprave bizantskog doba nisu u tome mogle

¹³ Za Istru vidi P. Kandler, *Codice diplomatico istriano*, 2. izd. Trieste 1986, 184, a. 991., isprava o sporu između porečkog biskupa i Berte di Montelino s komplecijskom formulom (uz ostalo): *manu mea scripsi, complevi et firmavi*; za rimsko područje isprava o sporu iz 998. god. s komplecijskom formulom (uz ostalo): *post testium subscriptiones complevi et absolvi* (M. A. von Bethmann-Hollweg, *Der Civilprozess des gemeinen Rechts in geschichtlicher Entwicklung V*, Bonn 1873, 448 - isprava iz Registra Farfe br. 459); usp. i II Regesto di Farfa II, 1879, 150-151, isprava o sporu iz 806. god., koja ima ovu komplecijsku formulu: *Scripsi ego Vitalis notarius hoc iudicatum per admonitionem suprascriptorum iudicum et post roborationem omnium complevi et dedi* - dakle tipična langobardska formula.

¹⁴ *Diplomatički zbornik Hrvatske, Dalmacije i Slavonije* (dalje: CD) I, 1967, 3, br. 3 = *Diplomatički zbornik kraljevine Hrvatske s Dalmacijom i Slavonijom* (dalje: CSD), I. Kukuljevića Sakcinskog, II, Zagreb 1876, 3, br. 2.

¹⁵ CD I, 22, br. 20 = CSD II, 14, br. 12.

¹⁶ L. Margetić, Neka pitanja iz naše ranije povijesti i rimsko pravo, *Zbornik radova Pravnog fakulteta u Splitu XVI*, 1979, 73-75.

¹⁷ Klaić, O Trpimirovoj darovnici, cit. (bilj. 3), 147-151.

¹⁸ *Privaturkunde*, 44.

¹⁹ N. dj., 31.

²⁰ N. dj., 33.

biti uzor za dalmatinsku, a isto tako ni stare langobardske isprave iz doba samostalne langobardske države, jer i jedne i druge imaju proširenu komplecijsku formulu (s *absolvi* odnosno *dedi*). Obratno, kratkoća formule u Dalmaciji dokaz je da je ona ondje prihvaćena kao puka forma bez pravog smisla pa ju je dalmatinski pisar upotrebljavao kao neku vrstu dokaza vlastite školovanosti, a ne kao izraze koji imaju neki pravni sadržaj. Ako je to tako, onda se postavlja pitanje nije li dalmatinska karta samo po svom obliku a ne i po svojoj pravnoj prirodi dispozitivna tj. nije li ona u biti puka dokazna isprava. Uzmimo npr. ispravu od 5. srpnja 1033.²¹ o zamjeni kuće koju je samostan Sv. Krševana imao u Trogiru za kuću u Zadru. Iz nje je vidljivo da je bez ikakve sumnje riječ o dokaznoj a ne dispozitivnoj ispravi. Opat Trazije izričito kaže da *pro firmam stabilitatem hoc testamentum fecimus*, dakle da je dao učiniti ispravu samo kao svjedočanstvo o poslu koji se već ranije dogodio i da stvar bude još jasnija, on govori o "*convenientia*" tj. o sporazumu, koji je bio perfektuiran *per manu Martini Tragurini*. Da isprava o tome nije bila sastavljena, ugovor o zamjeni bio bi valjan jer su obje strane izvršile činidbu, i to formalno - *per manu* - i uz nazočnost svjedoka. Uostalom, isprave s vrlo sličnim sadržajem iz 1034.²² i 1036.²³ čak uopće nemaju formulu komplecije s elementima *post tradita* i *complevi* pa su i po svojoj formi, a ne samo po sadržaju čiste dokazne isprave.

Nadalje, nema sumnje da su isprave o tijeku spora i presudi koje imaju klauzulu *post tradita complevi* samo dokazne te da već i po svojoj pravnoj prirodi ne mogu imati karakter dispozitivne isprave.²⁴ Očito je naime da presuda postoji i da je valjana i bez takve isprave.²⁵

Ostaje oporuka iz 918. Ona bi se doista eventualno mogla shvatiti kao pismena oporuka koja postaje perfektna nakon što notar obavi sve formalnosti koje su sadržane u riječima *post tradita complevi*. Međutim, formula komplecije proizašla je iz Justinijanova propisa²⁶ po kojem za kupoprodaju, zamjenu i manja darovanja stranke mogu (ali ne moraju!) izabrati pismenu formu, s time da privatni pisar (*tabellio*) mora, bar prema shvaćanju koje je prodrlo na zapadu, ispravu dovršiti ubacivanjem zaključne formule (*complevi*) i nakon toga je predati (*absolvere*) ovlašteniku, primaocu.²⁷ Vidi se da ti Justinijanovi propisi nisu bili namijenjeni oporuci, jer nema druge strane kojoj bi se isprava mogla uručiti. Možda bi nam mogla biti od pomoći oporuka iz Lombardije iz 922.,²⁸ dakle iz istog vremena kao i Andrijina oporuka iz 918. U toj oporuci njezin pisar, notar Agifredus obavještava o načinu na koji je ona napisana: oporučitelj je bio dao pergament notarju da ga napiše, a ovaj ga je dao svjedocima na osnaženje (*testibus obtuli*

²¹ CD I, 66-67, br. 49 = CSD II, 41, br. 32.

²² CD I, 68, br. 50 = CSD II, 42, br. 33.

²³ CD I, 68, br. 51; 70, br. 52 = CSD II, 43, br. 34; 44, br. 35.

²⁴ Uz CD I, 22, br. 20 = CSD II, 14, br. 12 vidi još i CD I, 137, br. 108 = CSD II, 101, br. 86 : *scripsit et complevit*.

²⁵ H. Brunner, Zur Rechtsgeschichte der römischen und germanischen Urkunde, 1880, 42, 56 upozorava da je u Romagni i rimskom dukatu ušla u sudske isprave na abuzivan način komplecijska formula karte i onda se u XI. stoljeću proširila i na lombardsko-toskansko područje.

²⁶ Codex Iustinianus 4, 21, 17 iz 528. god.

²⁷ Vidi Margetić, Javna vjera, cit. (bilj. 6), 49-52.

²⁸ Codex diplomaticus Langobardiae (Historiae patriae monumenta, Tomus XIII) Augustae Taurinorum 1873, 853, br. 496.

roborandam, tj. *cartulam ordinacionis*). Oporuku potpisuje oporučitelj, sedam svjedoka (*signum + manus*) s oznakom *testis* i jedna osoba s oznakom *rogatus*. Nakon toga dolazi zaključna formula: *Agifredus, notarius domni regis, scriptor huius cartule ordinacionis, post tradita complevi et dedi*. Sedam svjedoka se očito odnosi na samo oporučivanje, a onaj dodatni "*rogatus*" odnosi se, dakako, na samu ispravu. Isprava je dakle u biti dokazna, jer nema sumnje da bi oporučna raspoložba bila valjana i bez pismenog sastavka, samo u tom slučaju kao usmena oporuka, jer bi svjedoci oporuke potvrdili njezin sadržaj.

Iz toga slijedi da je i Andrijina oporuka dokazna, a ne dispozitivna isprava. Ako je to tako s Andrijinom oporukom, onda to *a fortiori* vrijedi i za Dauzetinu oporuku iz 1044.²⁹ koja uostalom do nas sigurno nije došla u izvornom obliku. Još je lakši dokaz da je formula *post tradita complevi* u ispravi iz 1018. god. kojom stanovnici mjesta Beli priznaju Otona Orseola za svog seniora³⁰ samo fraza bez značenja, jer u analognim ispravama iz 1018. god. izdanim u Rabu,³¹ Krku³² i Osoru³³ u kompleciji nema riječi *post tradita*. Usto, da su sve te isprave samo dokazne, proizlazi iz okolnosti da su podložnost prisutnom duždu izjavili biskupi, prior i svi stanovnici pa je očito da je važenje njihove obveze vezano na njihovu izjavu, a ne uz ispostavljanje isprave.

Time smo, mislimo, uspješno dogradili Šufflayevu tezu i dokazali da su sve isprave starijeg razdoblja hrvatske povijesti bile samo dokazne premda neke među njima po obliku podsjećaju na dispozitivne.

Ostaje još da se razmotri jedno pitanje, koje smo već spomenuli, naime, je li komplecijska formula došla iz lombardsko-toskanskog područja, gdje je glasila *post tradita complevi et dedi* ili iz ravensko-rimskog područja, gdje je glasila *post tradita complevi et absolvi*. Na to je pitanje vrlo teško odgovoriti zato što je u Dalmaciji došlo do osakaćenja formule na (*post tradita*) *complevi* pa ne možemo znati je li otpao *dedi* ili *absolvi*. Zbog okolnosti da se sudska isprava počela u ravensko-rimskom području opskrbljivati s komplecijskom formulom X., a u lombardsko-toskanskom tek u XI. stoljeću, reklo bi se da Muncimirova isprava iz 892. god. govori u prilog preuzimanja iz rimsko-ravenskog područja, ali u tom bi slučaju sin (Muncimirova isprava) bio stariji od oca (rimsko-ravenska isprava). Iz toga slijedi da je Muncimirova isprava do nas došla prenapravljena, a kako se to moglo dogoditi npr. u XI. ili XII. stoljeću, pitanje ostaje otvoreno. Međutim, iz okolnosti pak, što se u nekim našim najstarijim ispravama spominje "*notitia testium*" koja je karakteristika ravenskih isprava,³⁴ vjerojatnije je da je zadarska karta nastala ugledom na ravenski a ne lombardsko-toskanski formular. Nada-

²⁹ CD I, 77, br. 57 = CSD 47, br. 38.

³⁰ CD I, 56, br. 39 = CSD 35, br. 27.

³¹ CD I, 54, br. 37 = CSD 32, br. 24.

³² CD I, 55, br. 38 = CSD 33, br. 25.

³³ CD I, 57, br. 40 = CSD 34, br. 26.

³⁴ U Muncimirovoj ispravi nalazi se na jednome mjestu *sub testimonium notitie*, ali to se ne može bez daljnijeg upotrijebiti kao dokaz. Naprotiv u ispravi iz 1033. god. (CD I, 67, br. 49 = CSD II, 41, br. 32) nalazimo riječi *notitia testium* i popis svjedoka neposredno prije notareve komplecije, što je već mnogo bliže bezbrojnim ravenskim primjerima, M. Fantuzzi, Monumenti Ravennati de' secoli di mezzo, Venezia 1801, vol. I, 140, br. XXVIII = P. De Lorenzi, Storia del notariato ravennato, Ravenna, 1961). Ali - ravenska je praksa stavljala popis svjedoka (*noticia testium*) nakon notareve komplecije.

lje, već je Šufflay vrlo dobro uočio da formula datacije u eshatokolu nekih dalmatinskih isprava (*actum hoc tempore, die, loco ac consule ut supra dictum est*) potječe iz rimskog doba³⁵ i da je "tipična za kasnorimske isprave (sačuvane) u papirusima".³⁶ N. Klaić se doduše oduprla takvu tumačenju. Po njoj su *consules* spomenuti u toj formuli dokaz da su te stare zadarske isprave nastale tek u drugoj polovici XII. stoljeća, naime onda kada se "u Zadru pojavljuju *consules* kao suci komune".³⁷ Novija su istraživanja pokazala³⁸ da je Šufflay imao pravo i da su spomenuti *consules* preuzeti iz ravenskih isprava. Ako tome dodamo da se tribuni najstarijih zadarskih isprava kao vodeći sloj u dalmatinskim gradovima moraju povezati s odgovarajućim tribunima bizantske Ravene, Istre itd., te da oni nestaju iz dalmatinskih isprava nestankom bizantske vlasti,³⁹ onda iz svega rečenoga možemo s puno prava zaključiti da kompleksijska formula dolazi u Dalmaciju iz Ravene.

Pitanje provenijencije nije beznačajno. Kao što se iz kompleksijske formule s *rob-ravi* može pratiti jačanje mletačkog utjecaja, tako dokaz da *post tradita complevi* potječe iz Ravene upućuje na jačanje utjecaja rimske kurije počevši od druge polovice IX. stoljeća, tako su i te isprave premda do nas nisu došle u vjerodostojnom obliku, pravi rudnik važnih obavijesti o našoj najstarijoj prošlosti. Način kako se Šufflay koristio podacima iz "dalmatinsko-hrvatske isprave" putokaz je kojim treba dalje raditi.

Dodali bismo na kraju nekoliko riječi o pogrešnoj interpretaciji Šufflayevih tvrdnja. Dovoljna su tri primjera.

Poznati talijanski pravni povjesnik Pier Silverio Leicht⁴⁰ tvrdio je da istarska isprava ima *actum* i *datum* u protokolu i u eshatokolu i da je ona u tome slična ravenskoj i dalmatinskoj. Po Leichtu Šufflay pogrešno tvrdi da je ta osobina dalmatinske isprave nastala pod utjecajem talijanskih notara XIII. stoljeća. Međutim, Šufflay tvrdi obratno, naime da od kraja XII. stoljeća *actum* stoji ili samo na početku ili, od sredine XIII. stoljeća samo na kraju.⁴¹

Nadalje, tvrdi se npr. da je Šufflay govoreći o "čisto hrvatskoj ispravi" "određene pravne institucije pripisao određenim etničkim skupinama".⁴² Šufflay bi navodno "pola-

³⁵ Privaturkunde, 51.

³⁶ N. dj., 159.

³⁷ Klaić, *Diplomatička analiza*, cit. (bilj. 3) 1, 173 i d. Vidi od istog autora *Tribuni i consules zadarskih isprava X. i XI. stoljeća*, ZRVI XI, 1968, 67-92. N. Klaić pogrešno prevodi Šufflayeve riječi "mit der nicht mehr verstandenen Formel" (Privaturkunde, 51) s "u formuli koja se više ne može razumjeti" (Klaić, *Diplomatička analiza*, cit. I, 171) kao da je time Šufflay rekao da je ta formula danas nerazumljiva. Šufflay je rekao i mislio nešto posve drugo, naime da se ta formula u srednjovjekovnoj Dalmaciji, prilikom njezine upotrebe, više nije razumjela.

³⁸ J. Ferluga, *Vizantiska uprava u Dalmaciji*, Beograd 1957, 84; L. Margetić, *Creske općine u svjetlu isprave od 5. listopada 1283. i pitanje kontinuiteta dalmatinskih gradskih općina*, Radovi 7 Instituta za hrvatsku povijest, 1975, 66-69.

³⁹ Podrobnije u L. Margetić, *Tribuni u srednjovjekovnim dalmatinskim gradskim općinama*, ZRVI XVI, 1975, 25-53. Drukčije Klaić, *Tribuni*, cit. (bilj. 36).

⁴⁰ Pier Silverio Leicht, *Note ai documenti istriani di diritto privato dei secoli IX-XII*, *Miscellanea di studi in onore di Attilio Hortis I*, 1910, 179-201 = *Scritti vari di storia del diritto italiano*, vol. II, tomo II, Milano 1949, Usp. L. Margetić, *Osnove istarskoga srednjovjekovnog obveznog prava*, Rad JAZU 433, 1987, 25-25.

⁴¹ Privaturkunde, 51-52.

⁴² Klaić, *Diplomatička analiza I*, cit. (bilj. 3) 157-158.

zio s pogrešnog stajališta da pojedine etničke skupine određuju pravne kategorije⁴³. To sigurno nije tako. Autori se i inače rado služe terminom npr. "langobardska isprava" i pri tome, dakako, ne misle da je takva isprava odraz narodnog shvaćanja Langobarda, nego jednostavno da je u doba samostalne langobardske države pravo te države imalo kao jedan od svojih elemenata i određeni tip isprave s prepoznatljivim značajkama i da je taj tip isprave imao i nakon prestanka langobardske države svoju primjenu. Točno to i ništa drugo znači i Šufflayeva teza o "hrvatskoj ispravi" - bez obzira na to hoćemo li se s njime složiti u pojedinostima ili cjelini.

Šufflayu se nadalje prigovara da je do svoje teze o isključivoj upotrebi bizantske indikcije⁴⁴ u Dalmaciji do sredine XIII. stoljeća došao "nedopuštenom operacijom, tj. time što je prihvatio prekrjanje datuma u Andrijinoj ispravi (908. u 918.) i što se poslužio Dauzetinom oporukom premda je ona *carta suspecta*". Mislimo da uopće ne bi smjelo biti sumnje u to da je Šufflay akribično i uspješno dokazao da se bedanska indikcija pojavila u Dalmaciji tek oko 1265-1275. i to samo u Zadru, a da se dotad primjenjivala isključivo bizantska indikcija.⁴⁵ O nekim "nedopuštenim operacijama" pri takvom akribičnom Šufflayevu radu ne može biti ni govora. Jedino bi se eventualno moglo pokušati s tezom da je bedanska indikcija bila u upotrebi u Dalmaciji i prije sredine XIII. stoljeća, ali bi za to trebalo pružiti nesumnjive dokaze, što nam se ne čini izglednim.

Važnost Šufflayevih analiza dispozitivnosti isprava odnosno njihova dokaznog karaktera priznat će svaki povjesničar koji zna za žive i duboke rasprave što su u europskoj literaturi vođene i još se vode o tom pitanju. To više iznenađuje da naši noviji povjesničari (osim jedne iznimke) problemu dispozitivnosti nisu posvetili nikakvu pažnju.

Ukratko, Šufflayeve su analize i rezultati bili često pogrešno interpretirani, što je uostalom i inače čest slučaj kod drugih znanstvenika. Ali čak i ta kriva tumačenja dokaz

⁴³ Klaić, Povijest, cit. (bilj. 3), 5.

⁴⁴ Klaić, Diplomatička analiza I, cit. (bilj. 3), 177.

⁴⁵ Dodajmo da je potpuno neuspjao pokušaj N. Klaić da obezvrjedi Šufflayeva istraživanja u svezi s duhovnom kaznom. Prema njezinu tumačenju, Šufflay se odlučio za bizantsku provenijenciju, ali to "ga nije smetalo da iste sankcije u zadarskim ispravama protumači talijanskim utjecajem, a da sankciju splitske privatne isprave izvede iz hrvatske kraljevske darovnice. Štaviše, očito falsifikat koji tobože 1104. godine izdaje "Mladinus inclitus rex Croatiae et Dalmacie" upotrebljava kao dokaz da je i u doba notarskog instrumenta postojala sankcija" (Klaić, Diplomatička analiza cit., /bilj. 3/, II, 241). Sve to potpuno odudara od onoga što je Šufflay tvrdio. Naime, on dokazuje širim analizama da je duhovna sankcija došla iz Bizanta (Privaturkunde 66-69) - i u tome ima, dakako, pravo. Nakon toga prelazi na analizu materijala pojedinih gradova koja mu daje podatke, koji "vjerojatnost bizantskog porijekla" "podigne na sigurnost". Kao prve uzima najstarije isprave iz Zadra, uspoređuje ih s talijanskima i nalazi da su zadarske formule mnogo bogatije od talijanskih, ali da kasnije njihova "rječitost" opada (Privaturkunde, 70). Nakon toga navodi osamljeni slučaj iz Trogira (iz 1064. god.) koji ga ponovno uvjerava u bizantsko podrijetlo, pa nakon toga prelazi na splitske isprave i kaže "da se u privatnoj ispravi u Splitu ona (tj. duhovna sankcija) najtvrdokornije - izuzev isprava hrvatskih kneževa i kraljeva - zadržava" (Privaturkunde, 70 i d.). Šufflay nakon toga nastavlja s analizama materijala koji potječe iz još južnijih krajeva i nalazi da duhovna sankcija u Dubrovniku i kod obližnjih slavenskih poglavara ima "nesumnjivo 'izravno istočno porijeklo". Čim se u Splitu (...) javlja prvi općinski notar, "duhovna kazna (proklinjanje) naglo nestaje". Kasnije njoj više nema ni traga. Samo još početkom XIV. stoljeća nalazimo je, završava Šufflay, u jednoj jedinjoj krivotvorini "s vrlo sumnjivom tradicijom" u kojoj se "moćnog bana Mladena naziva kraljem Hrvatske" (Privaturkunde, 73). Kao što se vidi, Šufflayeva analiza ima potpuno različit tijek razmišljanja, dokaze i rezultate, nego što ih prikazuje N. Klaić - vjerojatno u brzini i iz nepažljivosti, jer je teško povjerovati u zlonamjerno interpretiranje rada iz daleke 1903. godine.

su da je svaki ozbiljni povjesnik uvijek iznova tražio inspiraciju za svoje radove u Šufflaya. Njegova je znanstvena poruka još i nakon 90 godina svježja i bogata. Ideju da se njegova Privaturkunde prevede ne možemo nego najtoplije pozdraviti.

Zusammenfassung

ZU SUFFLAYS ARBEIT: DIE DALMATINISCHE PRIVATURKUNDE

Lujo Margetić

Sufflays Arbeit "Die dalmatinische Privaturkunde" ist eine seiner bedeutendsten Arbeiten. Der Autor bringt die Thesen dieser Arbeit und verweist darauf, daß diese unter dem Einfluß der damals geltenden Konzeption Brunners entstand. Es werden einige kritische Betrachtungen zu diesen Konzepten gebracht, und es wird bewiesen, daß alle Dokumente aus der älteren kroatischen Geschichte belegt sind. Nur manche von ihnen erinnern in ihrer Form an Dispositiva. Es wird auch darauf verwiesen, daß Sufflays Äußerungen bei uns oft mißverstanden wurden.

H I S T O R I J S K I
Z B O R N I K

IZDAVAČ: Društvo za hrvatsku povjesnicu

REDAKCIJSKI ODBOR

Mirjana GROSS

Ivan KAMPUŠ

Ivica PRLENDER

Tomislav RAUKAR

GLAVNI I ODGOVORNI UREDNIK

Ivan KAMPUŠ

LEKTOR

Branko ERDELJAC

Adresa uredništva:

Društvo za hrvatsku povjesnicu
Zagreb, Odsjek za povijest, Filozofski fakultet
Ul. Ivana Lučića 3

Narudžbe šaljite na navedenu adresu

Cijena ovog broja iznosi 140 kuna

Izdanje časopisa sufinancira
Ministarstvo znanosti i tehnologije Republike Hrvatske

Slog i prijelom na kompjutoru: DENONA, Garićgradska 6 – Zagreb

Tisak: KRATIS, Vrapčanska 15 – Zagreb, travanj 1997.